

Drago Kos

Praktična sociologija za načrtovalce in urejevalce prostora

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana 2002,
str. 168, 2.500,00 SIT (ISBN 961-235-092-2)

“Uvodničarskost” in “dekorativnost” sociologije je (pre)pogosto prisotna pri prostorskem planiranju. To je stališče in izhodišče Draga Kosa - avtorja knjige, ki predstavlja poskus združevanja, po abstraktnosti in neuporabnosti sloveče sociologije in redukcioniistične, pogosto preveč tehnicistične prakse in stroke urejanja prostora, kot ju pogosto vidijo družboslovci.

Med prostorskimi urejevalci in načrtovalci je še vedno prisotno mnenje, da je težko razumljiva in prevedljiva interpretacija pojavov, ki se zdijo samoumevni, nepotrebno zapletanje in trošenje virov. Avtorja ne zaskrbljuje toliko dejstvo, da sociologija ni popularna, temveč to, da ni uspela vzpostaviti dialoga niti s sorodnimi disciplinami, kaj šele s strokami, ki so povsem “iz drugega sveta”. Razlogi za oteženo uveljavljanje in povezovanje sociologije s prostorsko-urejevalskimi in načrtovalskimi strokami so:

- a) nekontinuiranost - občasne povezave omenjenih strok preprečujejo vzpostavljanje institucionalnih in komunikacijskih povezav;
- b) nepravočasnost - do vključevanja, povezovanja prostorsko-urejevalskih strok s sociologijo pride prepozno - v neprimernih, kritičnih trenutkih (manifestacija konflikta);
- c) nerazumljivost - različnost strokovnih žargonov otežuje interdisciplinarno komuniciranje;
- d) prevelika pričakovanja - razočaranje zaradi pričakovanj, da lahko sociologija učinkovito razreši nastale zaplete;
- e) razlike v motivaciji - sociologe zanimata odkrivanje in interpretacija, prostorske planerje pa motivira delovanje/ reševanje konkretnih problemov;
- f) nesoglasja glede predmeta opazovanja - sociologija v raziskovanje vključi že naročilo naročnika;
- g) slaba izkoriščenost rezultatov - nizka izkoriščenost rezultatov zmanjšuje motivira-

nost raziskovalcev, davkoplačevalcem pa daje osnovo za kritiziranje;

h) disciplinarna tekmovalnost - otežuje interdisciplinarno povezovanje.

Zgornjemu orisu trenutnega stanja na, v zadnjih desetih letih pri nas, vzpenjajočem se “vmesnem” področju prostorske sociologije in prostorskega urejanja in načrtovanja, kjer so vendarle opazni premiki v smeri povezovanja in sodelovanja, ni kaj očitati. Še posebej pomembno je dejstvo, da takšen oris velja tudi za druga družboslovna področja - npr. v primeru disciplinarnih presečišč ekonomije, ekonometrije, družbene geografije in krajinskega načrtovanja (regionalni razvoj), ali pa ko gre za povezovanje politologije (analize politik), socialne ekologije in okoljevarstvenih strok (trajnostni razvoj, družbena kakovost).

Knjiga je razdeljena na dva dela - prvi, teoretsko bogatejši in konceptualno raznovrstnejši, je namenjen argumentiranju in “legitimiranju” uporabnosti sociološke teorije pri urejanju in načrtovanju prostora, pri čemer je uporabnost pomemben legitimacijski element. Avtor skuša utemeljiti potrebo po čim boljši teoretski usposobljenosti prostorskih strokovnjakov večinoma “tehničnega izobrazbenega pedigreja”. Ti naj bi bili vsaj toliko teoretsko opremljeni, da bi bili sposobni kompetentno strukturirati probleme in avtonomno odločati o izboru metod za doseganje legitimnosti svojega delovanja.

Nesporno je, da raznorodne težave, ki se pojavljajo pri prostorskem urejanju in načrtovanju, ne izvirajo le iz njihovega organizacijsko-tehničnega značaja, temveč so vselej tudi posledica spremenjenega družbenega položaja te dejavnosti. Ta je, podobno kot sociologija, v čemer je brzčas njuna podobnost, v kratkem času prešla od nekdanje naklonjenosti “znanstveni” družbeno-prostorski regulaciji do skromne odzivnosti na potrebe po interpretacijah dinamičnih in kompleksnih, pogosto zapletenih in nejasnih tranzicijskih prelomov in sprememb. Temu sledi postmoderno razkranjanje rutinskih samoumevnosti vsakdanjega življenja in upadanje legitimnosti ekspertnih sistemov.

Prvi del tvorijo štiri poglavja: “Uporabnost” teorije, Družbena kompleks-

nost in legitimizacijski problemi, Prostorsko načrtovanje v "tranziciji" in Sklep: praktična teorija. Že iz takšne vsebinske strukture je razvidno, da avtor razmeroma sistematično razčlenjuje v uvodu pojasnjena temeljna vprašanja in dileme. Najprej je v ospredje postavljena klasična, vselej aktualna dilema o razmerju med akademsko-teoretskim in uporabniško-sociološkim raziskovanjem, na kar prepričljivo odgovarjata že Berger in Giddens, in sicer s "postulatom" o primarno interpretativnem značaju sociologije.

Če gre pri raziskovalnem interesu sociologije prvotno za razumevanje, je njen prispevek v primeru prostorskega planiranja pojasnjevanje neukrotljivih prostorskih usmeritev v Sloveniji. Sociologija lahko pojasni vzroke v Sloveniji nadpovprečno razmahnjene individualnega graditeljstva, močne zasidranosti protimestnega razporeditve in praznjenja mest, amerikanizacije/avtomobilizacije prostora, pogosto neracionalnega in brezkompromisnega nasprotovanja nujnim posegom v prostor ipd. Sociološke razlage potrjujejo, da prostorskih problemov večinoma ni mogoče zaobjeti in obravnavati celostno, zato je potrebna "smiselna selekcija problemov" (str. 10). Slednji sledi poglobljena sociološka analiza, ki jo skušajo v zadnjem času nadomeščati raznovrstni, a pogosto površni prijemi odnosov z javnostmi, ki ne temeljijo na celostnem razumevanju družbenega konteksta, katerega del je planersko delovanje.

Da bi sociologija dosegla večjo popularnost, ne pa tudi populističnosti, mora doseči obzorje vsakdanjega življenja, kar je že pred časom napovedala Schützeva fenomenologija in obravnave na ravni individualnega v vsakdanjem življenju. Z vidika prostorskega planiranja je obetajoč pristop sociologija vsakdanjega življenja, ki z združevanjem vsakdanjega in abstraktnega na novo oživlja in legitimira zdravorazumsko logiko - v moderni sociologiji pogosto zavračano kot banalno in/ali banalizirajočo.

Postmoderni premik zornega kota v teoretskem razvoju ne pomeni, da je minil čas "velikih tem", temveč, da se je spremenila opazovalna optika. Teme, kot so socialno razslojevanje, neenakost, prostorska segregacija

so še vedno (ali pa vse bolj?) aktualne, implicirajo pa problem interpretativne nemoči klasičnih socioloških teorij.

Če je bilo v modernih, manj kompleksnih sistemih družbeno mogoče opisovati s povprečji oziroma prevladujočimi večinskimi trendi, je v postmodernem stanju razdrobljenosti družbenega delovanja in institucij večinska logika nezadostna. V takšnem stanju namreč ni mogoče prepoznati ene same referenčne točke, torej "realne večinskosti" (str. 13), zato se na podlagi t.i. manjšinske družbe uveljavljajo vse občutljivejši instrumenti in opazovanja. V začetku devetdesetih se je pojavil koncept socialne izključenosti, ki je na podlagi prostorske logike (bližine/ oddaljenosti od družbeno-središčnih položajev) proučeval nove pojave revščine, socialnega izključevanja in nastajanja novih marginalnih skupin ter obravnaval socialne politike in vprašanja socialnih pravic, socialnega državljanstva.

Ena od osrednjih tez recenziranega besedila je, da je vključevanje sociologije v sistem prostorskega urejanja in načrtovanja vzajemno koristno. To potrjuje predpostavka, da prostor ni/ne more biti disciplinarno zamejen, s čimer je povezana tudi odprtost sistema urejanja in načrtovanja prostora, ki privede do hotenih in neželenih posledic, tudi ne-prostorskega značaja. Fizični prostor vselej predstavlja družbeno kategorijo, zaradi česar je uspešnost in učinkovitost prostorskega planiranja odvisna od družbene konstruiranosti realnosti. Zato se sistem urejanja in načrtovanja prostora znajde v zagati zaradi splošnega nizkega ugleda državne avtoritete, kar je sicer ena od osrednjih značilnosti postmodernih družb. Znotraj tako zasnovane epistemologije družbenih ved prevladujeta dva pristopa: 1- naturalistični, kjer gre za obravnavanje fizičnega prostora kot klasičnega raziskovalnega predmeta, ki ga je mogoče meriti; 2- konstruktivistični pristop, ki upošteva kognitivno posredovanost in percepcijo fizičnega prostora in od tu izvirajoče številne različice obravnav prostora.

Sociologija je nepogrešljiva pri strukturiranju problemov oz. "določanju problematskih prioritet v konkretnem družbenem okolju" (str. 18). To je osnova selektivnega

delovanja, saj je uspešnost tovrstnih raziskovalnih projektov pogosto povezana s kakovostjo strukturiranja (raziskovalnega) polja, problema. Pojavljajo se t.i. napake tretje vrste, ko zaradi pomanjkljive, nekakovostne komunikacije med naročnikom in izvajalcem pride do tega, da raziskovalec pravilno reši napačno zastavljen problem.

Ključna za izogibanje tovrstnim težavam je ustrezna komunikacija med naročnikom in izvajalcem, ki jo otežujejo različni dejavniki, kot so npr. zatekanje v formalistični diskurz zaradi tekmovalnosti med strokami, nejasno porazdeljene vloge (in obveznosti) ter prepad med različnimi diskurzi. Slednje lahko omili ali razreši "skupno razpravljalno polje" (str. 19), do katerega privede prevajanje in usklajevanje specialističnih diskurzov vpletenih strani, pri čemer sta izpostavljeni predvsem dve, pogosto nasproti si stoječi skupini: tehnično-prostorska in družbeno-neprostska stroka. Ti morata najprej doseči soglasje o tem, da je medsistemsko prežemanje kot spoznavanje, sporazumevanje in usklajevanje v obojestranskem interesu.

Drugo poglavje obravnava razmerje med naraščajočo družbeno kompleksnostjo in problemom upadanja legitimnosti formaliziranih družbenih podsistemov, ki so se izoblikovali skozi modernizacijo, in med katere sodi tudi od upravljskega sistema osamosvojen in specializiran sistem prostorskega planiranja. Ker slednji, tudi zaradi svoje formalistične narave, spregleduje raznovrstnost prostorskih pomenov in rab, potrebuje dodatno podporo; v ne povsem moderniziranih družbah zato, ker je prisiljen tekmovali z neformalno logiko; v družbah na prehodu v postmoderno pa zato, ker je načeta prepričljivost (legitimnost) formalno-sistemskih pristopov. Konkretno se problemi zaostrijo na točki, ko se sicer strokovni, a parcialni pristop preveč razlikuje od uveljavljenih, integralnih ideoloških zdravorazumskih interpretacij in pomenov. Rizične družbe so se morale soočiti z dvema procesoma; na eni strani je naraščajoča refleksivnost privedla do dezinstitutizacije, decentralizacije, odpiranja odločevalskih postopkov in s tem do vse večje individualizacije individualnih in kolektivnih akterjev. Na drugi strani pa smo se znašli v nekakšni

"krizi smisla", ko taisti procesi načenjajo samoumevnosti delovanja družb, in ko upadanje preglednosti otežuje predvidevanje povsem vsakdanjih "rutin".

To spoznanje je ključnega pomena tudi za prostorske planerje, saj razvoj prostora predpostavlja tako cilje kot sposobnost racionalnega usmerjanja akterjev in virov za doseg ciljev. Ker je treba upoštevati utopične vidike formalnega načrta, ki odstopa od predstav načrtovalcev in tistih, ki jih neposredno zadeva, je sprejemljiva Wallersteinoва teza o tem, da odpiranje formalnih sistemov in procedur do točke, ko lahko obdela fantazijsko-utopične prostorske predstave, poveča legitimnost sistema prostorskega planiranja. Prostorski planerji so hkrati strokovnjaki za prostor in čas, saj prostorsko planiranje ureja rabo prostora v prihodnosti. Poznavanje časa kot dinamičnega odnosa med strukturo in delovanjem pa je iminentno sociološka tema.

V poglavju Prostorsko načrtovanje v "tranziciji" se avtor uvodoma loti vpliva pogosto nekritičnega zaupanja v (samo)regulativno moč trga, ki so mu, zlasti v t.i. tranzicijskih državah, vse prepogosto podrejeni javni/skupni interesi. Ključno vprašanje prostorskega planiranja je, kako ob nenaklonjenosti kolektivnemu zagotoviti več podpore načrtovanju. To je povezano z legitimnostjo državnih institucij, ki se soočajo z upadanjem zaupanja, kar je deloma posledica prevelike sistemske diferenciacije in vse slabotnejše koordinacije med specializiranimi podsistemi. Zmanjšana učinkovitost državnih institucij je odločilno prispevala h krepitvi moči t.i. nevladnih organizacij, ki so zaradi svoje fleksibilnosti sposobne hitreje prepoznati in bolje zastopati interese družbenih skupin v postmodernih družbah.

Zato se je sistem prostorskega planiranja znašel v legitimitetni krizi in v krizi učinkovitosti. Za moderne družbe značilen klasični vseobsežni sistem planiranja ne more ustrezno odgovoriti na potrebe postmoderne razsrediščene in dehierarhične družbe, v Sloveniji pa situacijo zapleta tudi tranzicijski problem razmejčitve nacionalnih, regionalnih in lokalnih pristojnosti.

Omenjeni razlogi so botrovali ponovni oživitvi podpore (prostorskemu) načrtova-

nju. To naj bi pomagalo obvladovati nered in anarhijo ter blažiti negativne učinke neoliberalne ekonomije. Namesto vseobsežnega je za "postmoderno stanje" primernejše strateško načrtovanje, katerega naloga je predvsem usklajevati interese različnih akterjev ter omogočati sodelovanje in partnerske odnose pri skupnem snovanju strategij, politik in načrtov; je v vlogi "posrednika in koordinatorja", ne pa narekovalca izvršenih dejstev/ načrtov.

V uvodu drugega dela knjige se Drago Kos sprašuje, ali je mogoče v razmerah postmoderne razdrobljenosti oblikovati model vključevanja socioloških analitskih postopkov v neposredno prakso načrtovanja in urejanja prostora. Takšnega modela sicer ne ponudi, se pa zavzame za "skupna interdisciplinarna teoretična in praktična prizadevanja" (str. 57), ki naj po možnosti odgovorijo na zgornje vprašanje. V tem delu je predstavljen širok in raznovrsten nabor analitskih postopkov, med njimi tudi takšni, ki pri nas še niso uveljavljeni v praksi, vendar sodijo v strokovni repertoar prostorskega planiranja. To so presoje družbenih vplivov (PDV), analiza politik in diskurzivna analiza ter raziskovanje javnega mnenja kot najznačilnejša sociološka metoda.

Metodologija PDV se je razvila na presečišču sociologije, politologije, demografije in sorodnih ved. So nekakšen "družboslovni" komplement presojam vplivov na naravno okolje (PVO), vendar se v nasprotju od slednjih niso uveljavile kot obvezni sestavni del analiz posledic večjih posegov v prostor. PVO kažejo na objektivne učinke fizičnega posega v geosferi in biosferi, PDV pa naj bi prepoznavale predvsem "subjektivne" družbene percepcije le-teh.

V zadnjem delu je priloga s kvalitativno analizo konkretnega primera iskanja primerne lokacije za odlagališče nizko in srednje radioaktivnih odpadkov, ki temelji na nestandardiziranih intervjujih in diskurzivnih analizah izjav neposredno vpletenih.

Iz zgornjega lahko na kratko izluščimo nekaj posamičnih kvalitativnih, ki odlikujejo besedilo v celoti. Avtorju je uspelo prevesti abstraktne sociološke koncepte in prostorskim strokam težko razumljiv specialistični jezik v "skupno razpravljalno polje", prav

tako je na nekaterih točkah jasno argumentirana uporabnost sociološke teorije pri prostorskem planiranju. Knjiga je nesporno pomemben prispevek za obe področji: za prostorsko sociologijo, ker skuša prestopiti abstraktnost in apriorno disciplinarno izoliranost, za prostorske stroke pa zato, ker uspešno utemelji potrebo po njihovem odpiranju in dovzetnosti za sociološka spoznanja, in sicer ne šele v "kriznih" situacijah, temveč prek npr. strateškega načrtovanja že v izhodiščnih pripravih prostorskih posegov.

Alenka KRAŠOVEC

Danica Fink-Hafner

Politične stranke

Fakulteta za družbene vede, Ljubljana, 2001, str. 285, 4.340,00 SIT (ISBN: 961-235-0787)

Knjiga Danice Fink-Hafner je osredotočena na preučevanje ključnega dejavnika sodobnega vladanja, pogosto sinonima za moderno družbo in moderno politiko oziroma na, kot je menil Weber, "otroke demokracije" - politične stranke. "Politične stranke" so vse od knjige Albina Ogrisa iz leta 1926 edino tako obsežno in vseobsegajoče delo o strankah v Sloveniji. Povod za podrobnejše preučevanje strank je bilo dejstvo, da prehoda v demokracijo, s katerim se je Slovenija soočila konec 80. let 20. stoletja, ni mogoče izpeljati brez strank. Stranke so namreč osrednji igralci tega procesa, ki lahko s svojim odločanjem pomembno vplivajo na potek in tudi uspeh prehoda v demokracijo. Knjiga je razdeljena v pet delov, pri čemer so štirje deli namenjeni strankam na slovenskih (jugoslovanskih) tleh.

Prvi del knjige je posvečen razlagi najpomembnejših politoloških pojmov in teorij. Tako se že na začetku soočimo z dejstvom, da ni enotne opredelitve pojma "politična stranka", saj so opredelitve zgodovinsko in kulturno pogojene. Ob tem avtorica kritično izpostavi, da je ob vseh opredelitvah in teorijah o strankah vidna obremenjenost večine politologov z evropocentričnimi,